

Ekološko udruženje Eko Put

Projekat

KORAK PO KORAK DO CILJA!

Informativno-edukativna brošura

Finansira Evropska unija

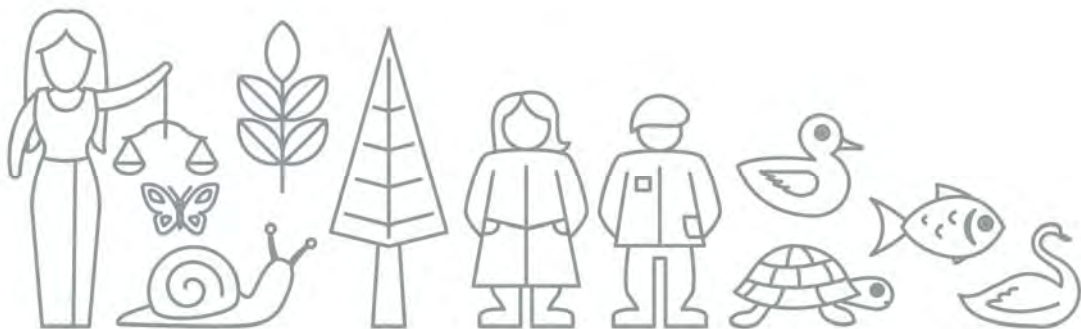

eKO
BIH

Informativno-edukativna brošura je pripremljena u okviru projekta "Korak po korak do cilja" kojeg implementira Ekološko udruženje Eko Put u saradnji sa Udruženjem studenata biologije u sklopu EKO BiH projekta koji je finansiran od Evropske unije.

Dio budućeg zaštićenog barskog sistema Drinice u starom drinskom toku:

OVA BROŠURA JE PRIPREMLJENA UZ FINANSIJSKU PODRŠKU EVROPSKE UNIJE. SADRŽAJ BROŠURE ISKLJUČIVA JE ODGOVORNOST EKO – BIH PROJEKTA I NE ODRAŽAVA NUŽNO STAVOVE EVROPSKE UNIJE.

SVRHA I CILJ ZAŠTITE PRIRODE

Pojam zaštita prirode kod nas se često poistovjećuje sa pojmom zaštita okoline (okolina - okoliš, životna sredina), ali to su ipak dva različita pojma. Prije svega, zaštita okoline i zaštita prirode su dva osnovna zakonska koncepta pristupa životnoj sredini. Zaštita životne sredine reguliše ograničavanja uticaja ljudske zajednice na okolinu, a zaštita prirode ograničava promjene u prirodi (ekosistemima). Drugim riječima, zaštita životne sredine se odnosi na područja namjenjena urbanizaciji, industriji, saobraćaju, poljoprivredi i za druge čovjekove aktivnosti, dok se zaštita prirode odnosi na područja posebne prirodne vrijednosti u kojima je ograničeno unošenje promjena u prirodne sadržaje.

Definicija zaštite prirode po Svjetskoj uniji za zaštitu prirode (IUCN) glasi:

”Zaštita prirode podrazumijeva sve odgovarajuće aktivnosti i mjere koje imaju za cilj sprečavanje štetnih aktivnosti, oštećenja ili zagađivanja prirode, smanjenje ili eliminisanje nastale štete i obnova prirode i dovođenje u prvobitno stanje”.

Pod pojmom prirode u ovom kontekstu se podrazumijevaju divlje biljne i životinjske vrste, minerali, fosili i prirodna geografska (kopnena ili vodena) područja, odnosno svi dijelovi okoline (okoliša, životne sredine) u kojoj čovjek svojim djelovanjem još uvijek nije izvršio značajan negativni uticaj. Zaštićena područja su najčešći način ili alat na koji se vrši zaštita prirode. Na ovaj način se direktno štite biljne vrste a zaštitom prirodnih staništa se stvaraju osnovni preduslovi za zaštitu životinjskih vrsta. Naravno, pored toga se upražnjava i direktna zaštita određenih biljnih i životinjskih vrsta, a najčešće se primjenjuje kombinacija ova dva načina.

Zaštita prirodnih područja

Prvi najjednostavniji i najefikasniji odgovor na sve izraženije smanjenje biodiverziteta predstavlja uspostavljanje zaštićenih prirodnih područja. Samo tako se mogu barem djelimično nadoknaditi veliki gubici u dosadašnjoj ljudskoj neprimjerenosti prema prirodnim dobrima, osigurati opstanak velikog dijela biljnog i životinjskog svijeta, očuvati prirodne ekosisteme i osigurati prirodnu baštinu za buduće generacije. Što je površina zaštićenih područja veća to smo bliži jednoj od osnovnih zamisli trajno održivog razvoja. Trenutno je na planeti pod zaštitom prema kriterijima IUCN-a 12,65 % kopnenih predjela od njihove ukupne površine (UN lista 2003 – posljednji izvještaj). Od ukupno 18,8 miliona km² zaštićenih svjetskih površina oko 60% je pod strogom zaštitom dok je preostalih 40% pod djelimičnom zaštitom.

Takođe, u međunarodnom sistemu zaštite 220 miliona hektara su rezervati biosfere, a 126 miliona hektara su spomenici prirode. Ovi podaci se ne odnose na zaštićena svjetska močvarna područja, koja su od globalnog značaja, a čija površina iznosi ukupno oko 77 miliona hektara. Dakle, određeni prostori i vrste koji se odlikuju visokim nivoom biološke raznolikosti, u kojima postoje vrijedni biološki, geomorfološki, hidrološki i drugi sadržaji zaštićuju se zakonom države na čijem su teritoriju. Zaštićeni objekti su različiti po specifičnostima, veličini, oblicima i intenzitetu zaštite i variraju od pojedinačnih prirodnih lokacija (vodopad, pećina i sl.) i određenih vrsta biljaka i životinja pa sve do velikih teritorijalnih prostranstava mjerenih

hiljadama kvadratnih kilometara. Iako je u praksi prisutno znatno variranje o preciznoj svrsi za koju su namjenjena zaštićena područja nabrojaćemo ipak one koje se smatraju glavnima:

- Naučno istraživanje;
- Zaštita divljine;
- Očuvanje raznolikosti vrsta i gena;
- Zaštita specifičnih prirodnih i kulturnih odlika;
- Turizam i rekreacija;
- Obrazovanje;
- Održiva upotreba resursa iz prirodnih ekosistema;

Veoma važno je istaći da zaštićena područja nude zaštitarske, ali i razvojne mogućnosti, čemu uz dužno poštovanje zaštitarskih koristi, treba davati prednost.

Uvriježeno mišljenje o zaštićenim područjima po kojem na tom prostoru „ni travku ne možeš ubrati“ je prevaziđeno i zastarjelo. Zaštićena područja su živi pejzaži koji se ne mogu praviti bez lokalnog stanovništva koje tu ostvaruje svoje ekonomske planove i kvalitet života, naravno, sve u skladu sa zahtjevima očuvanja prirodne sredine i održivog razvoja.

Zaštita prirode u Bosni i Hercegovini

Nesumnjivo je da Bosna i Hercegovina ima veliki broj prirodnih vrijednosti koje zaslužuju, odnosno imaju potrebu da budu zaštićeni nekim od vidova zaštite. Nažalost, još uvijek ne postoji dovoljno funkcionalan sistem zaštite koji bi obezbijedio da se rijetke i ugrožene vrste i visokovrijedni prirodni pejzaži stave u funkciju zaštite, odnosno da se sa njima postupa u skladu sa principima održivog razvoja.

U predratnim vremenima je postojao sistem zaštite koji je, uprkos svemu, bio koliko – toliko funkcionalan, ali površina zaštićenih područja, kao i broj zaštićenih vrsta, bila je izuzetno mala. Da stanje bude gore po prirodu danas je situacija čak i nepovoljnija kada se uzme u obzir činjenica da sistemski zaštita biljnih i životinjskih vrsta (izuzev zaštite područja) u praksi ne postoji te da je površina pod zaštitom čak i manja nego što je to bila u ranijem sistemu.

Iako su još 2002. i 2003. godine u Republici Srpskoj (RS) i Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) usvojeni prihvatljivi zakoni o zaštiti životne sredine i prirode njihova primjena nije zadovoljavajuća. Tome znatno doprinosi nepostojanje većine potrebnih podzakonskih akata koji bi omogućili i praktičnu primjenu zakona. Imajući u vidu dosadašnju dinamiku usvajanja podzakonskih akata možemo zaključiti da će se na njihovo kompletiranje itekako sačekati. Posebno je alarmantna situacija sa zaštitom vrsta i zaštitom područja obzirom da pri resornom ministarstvu zaduženom za okoliš u FBiH ne djeluje tzv. agencija za zaštitu prirode (u RS-u djeluje). Ovakva agencija je praktično djelovala sve do prije nekoliko godina (Zavod za zaštitu kulturnog i prirodnog naslijeđa BiH) i njene aktivnosti su, pored zaštite kulturno-istorijskog naslijeđa, bile uglavnom usmjerene na poslove zaštite prirode.

Danas je očigledno da resorna entitetska ministarstva nemaju dovoljno vlastitih kapaciteta, ali ni razumijevanja od strane ostalih relevantnih institucija, da bi kvalitetno obavljali pomenute poslove. Generalno, u Bosni Hercegovini je svijest o zaštiti životne sredine i prirode na veoma

niskom nivou. Sa jedne strane radi se o nedostatku osnovne kulture i nedovoljnoj edukovanosti, dok sa druge strane kod određenog sloja stanovništva postoji jasna želja za sticanjem profita raznim neprihvatljivim sredstvima pri čemu se ne preza ni od najradikalnijih zahvata u životnu sredinu i prirodu.

Nepostojanje kvalitetnog pravnog sistema omogućava, odnosno dozvoljava radnje koje bi trebale biti sankcionisane po već postojećim zakonima bez da postoje odredbe o zaštiti određenih područja. Takođe, već zaštićena područja nisu nikakav garant da će priroda u njima biti očuvana u skladu sa vidom zaštite koja bi trebala da egzistira na tom području. Klasičan primjer je Prokoško jezero koje je od strane bivše države proglašeno kao rezervat prirode još davnih šezdesetih godina prošlog stoljeća te je od 2004. ponovo proglašeno zaštićenim po novom federalnom zakonu o zaštiti prirode. Međutim, to nije ni najmanje popravilo aktualnu situaciju pa se divlja gradnja, kao najveći problem ovog područja, nastavila i dalje, a nije došlo ni do saniranja područja i uklanjanja bespravno sagrađenih objekata. Drugi primjer se odnosi na Blidinje jezero na Čvrsnici koje je postalo poligon za gradnju neprimjerenih vikend naselja, a takođe se radi o zaštićenom području.

Negativnih primjera ima veoma mnogo i teško ih je sve i nabrojati. Međutim, ostaje nam nada da će vlasti i javnost BiH što prije prepoznati važnost zaštite prirode i zaštićenih područja pogotovo imajući u vidu da je sektor zaštite okoline jedan od visoko rangiranih prioriteta Evropske unije u procesu integracije.

Prirodne vrijednosti Bosne i Hercegovine

U skladu sa principima Konvencije o biološkoj raznolikosti, biodiverzitet BiH se temelji na raznolikosti gena, raznolikosti vrsta i raznolikosti ekosistema i pejzaža. Specijski diverzitet (diverzitet vrsta) odlikuje se najvišim stupnjem endemičnosti na prostoru Evrope. Osim specijske, diverzitet BiH se odlikuje i izuzetno visokim stepenom pejzažne raznolikosti u koju su integrisani i svi oblici geološke i biološke različitosti u najširem smislu. Bosna i Hercegovina je bogata biološkom raznolikošću, između ostalog, iz razloga što pripada trima različitim geološkim i klimatskim regijama:

- Mediteranska regija,
- Evrosibirska-boreoamerička regija,
- Alpska-visokonordijska regija.

Upravo na području BiH nalaze se brojni razvojni endemni centri, te centri reliktnosti – refugijumi tercijarne flore i faune, koja se upravo u specifičnim klimatskim uvjetima održala i do danas. Uzevši u obzir broj vrsta (S) i relativno malu površinu zemlje (A) – S/A odnos – Bosna i Hercegovina spada među najbogatije zemlje u Evropi. Čak 30% ukupne endemične flore Balkana (1.800) vrsta se nalaze u BiH. BiH također raspolaže izuzetno visokim stepenom diverziteta biotopa. Tome doprinosi specifična orografija, geološka podloga, hidrologija i ekoklima.

Geološka raznolikost predstavlja raznovrsnost formi stijena i njihovih konstituenta minerala, reljefa, hidrogeoloških oblika i drugih determinanti stvarnih i potencijalnih biotopa određenog prostora. Imajući u vidu površinu zemlje, te broj do sada utvrđenih geoloških rariteta, BiH spada

u red najraznovrsnijih zemalja u Evropi. Iako pod izraženim antropogenim uticajem georaznolikost je još uvijek lokalno očuvana pa je treba staviti pod odgovarajući sistem održivog upravljanja. Geološka raznolikost BiH je temeljna determinanta visokog stepena raznolikosti staništa, odnosno biotopa. Kao posljedica koegzistencije i visokog nivoa interakcija između biološke i geološke raznolikosti, na čitavom prostoru BiH je prisutan i visok stepen pejzažnih raznolikosti.

Uvažavajući biogeografske i fizičko-geografske specifičnosti mogu se razlikovati sljedeći tipovi pejzaža:

- Mediteranski pejzaži,
- Supramediterranski pejzaži,
- Mediteransko-montani pejzaži,
- Pripanonski pejzaži,
- Planinski pejzaži;

Poseban pečat unikatnosti prostoru BiH daju specifični pejzaži koji su karakteristični za ukupni diverzitet i prema kojima se vrši identifikacija ekosistema sa visokim prirodnim vrijednostima:

1. Visokoplaninski pejzaži sa dominacijom ekosistema planinskih livada ili rudina, planinskih točila ili sipara, pukotina stijena, bazilinskih treseta, te pretplaninskih ekosistema klekovine bora, bukve, munike, smrče i jele;
2. Raznoliki i polidominantni pejzaži u refugijumima Bosne i Hercegovine: a. pejzaži reliktnih borovih šuma na dolomitima i ofiolitskoj zoni sa ekosistemima ilirskog bora, munike, b. pejzaži reliktno-refugijalnih ekosistema u kanjonima i klisurama Une, Sane, Neretve, Bosne i Drine, u kojima je sadržan najveći diverzitet ekosistema, zajednica, staništa, vrsta, te geoloških formi;
3. Močvarni pejzaži (Hutovo Blato, Buško Blato, Bardača), planinska jezera Kupreške visoravni, Bjelašnice, Prenja, Čvrsnice, Šatora, te močvarna planinska područja u obliku ostrva (Vranica, Zvijezda).
4. Složeni ekosistemi kraških polja i polja u kršu (Grahovsko, Livanjsko, Glamočko, Kupreško, Šuićko, Grudsko, Posuško, Dugo polje, Mostarsko blato, Ljubuško, Stolačko i zapadni dio Popovog polja sa hidrogeološkim i morfološkim fenomenom – pećinom Vjetrenicom)

Generalno se mogu izdvojiti sljedeće karakteristike biološke i pejzažne raznolikosti:

- visok stepen specijske, genetičke i ekosistemske raznolikosti;
- visok stepen očuvanosti cjelina pejzažne raznolikosti od evropskog i globalnog značaja;
- značajan stepen promjena u odnosu na distribuciju i sastav klimatogenih ekosistema; izražen trend gubitka biološke i pejzažne raznolikosti, uslovljen antropogenim uticajima;

Prirodno naslijeđe BiH podrazumijeva dijelove prirodne okoline koji su izdvojeni i prepoznati kao područja od visokog značaja te kao takvi zaštićeni zakonskim aktima. Ukupna površina pod zaštitom je veoma niska i ne odgovara prirodnim potencijalima koje BiH posjeduje. Čak ni ona

područja koja posjeduju određeni stepen zaštite ne ostaju pošteđena raznih antropogenih destruktivnih aktivnosti. Stoga nije rijetkost da se u zaštićenim područjima, pod izgovorom „održivog“ razvoja, grade energetske objekti, otvaraju kamenolomi, vrše neprimjerene sječe itd.

Osnovni elementi koji utiču na gubitak biološke raznolikosti su:

- konverzija staništa,
- prekomjerna eksploatacija prirodnih resursa,
- zagađenje,
- invazivne vrste,
- uticaj klimatskih promjena,
- ekološka svijest.

Istovremeno, značajan stepen ugroženosti biološke i pejzažne raznolikosti ogleda se kroz sljedeće identifikovane karakteristike:

- kritično ugrožene vrste / staništa / ekosistemi / pejzaži od lokalnog i globalnog značaja;
- staništa i ekosistemi sa velikim brojem endemičnih i reliktnih vrsta ili ugroženih vrsta ili sa visokom stopom bogatstva biološke raznolikosti;
- ekosistemi sa značajnom ekonomskom i ekološkom vrijednošću;
- pejzaži sa značajnom biološkom i kulturnom raznolikošću;

Zaštićeno područje je dio kopna i/ili mora određeno radi zaštite i održavanja biološke raznolikosti, prirodnih i kulturnih resursa.

Zaštićena područja su :

- a) zaštićena prirodna područja ustanovljena u naučne svrhe ili radi zaštite divljine;
- b) nacionalni parkovi ustanovljeni u svrhu zaštite ekosistema i rekreacije;
- c) spomenici prirode ustanovljeni u svrhu očuvanja specifičnih prirodnih karakteristika,
- d) zaštićeni pejzaži ustanovljeni u svrhu očuvanja kopnenih pejzaža, priobalnih područja i rekreacije.

Zaštićena područja prirode u Bosni i Hercegovini

Nadležnost u oblasti zaštite prirode u Bosni i Hercegovini regulisana je na entitetskom nivou (Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine) te za Brčko Distrikt. Osnovni zakonski akti na kojima se zasniva zaštita prirode, među kojima su kategorije zaštićenih područja, postupak zaštite i dr. su Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 66/13) za Federaciju BiH, Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 20/14) za Republiku Srpsku i Zakon o zaštiti prirode Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 24/04) za Brčko Distrikt. Dio nadležnosti u oblasti zaštite prirode uređen je na državnom nivou i odnosi se na sprovođenje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine (praćenje i koordinacija pripreme za zaključivanje i implementaciju međunarodnih sporazuma, koordinacija za projekte u saradnji s međunarodnim organizacijama, programima i fondovima, koordinacija saradnje sa institucionalnim strukturama

u BiH, entitetima i Distriktu Brčko). Nadležnosti državnog nivoa pripadaju uglavnom Ministarstvu spoljnje trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine a manjim dijelom Ministarstvu civilnih poslova (npr. UNESCO konvencija). Detaljniji prikaz nadležnosti u oblasti zaštite prirode može se vidjeti na zvaničnim web prezentacijama nadležnih institucija u Bosni i Hercegovini. Pitanjima iz oblasti zaštite životne sredine za koja je potreban usaglašen pristup entiteta bavi se Međuentitetsko tijelo za zaštitu životne sredine. To se odnosi, između ostalog, na pitanja međunarodnih sporazuma i programa, učešća u saradnji sa međunarodnim organizacijama, koordinaciji primjene i donošenja zakonskih akata i dr. U Međuentitetskom tijelu za zaštitu životne sredine učestvuju 4 člana iz Republike Srpske koje imenuje Vlada Republike Srpske.

Strategija zaštite prirode

Strategija je dokument koji sadrži akcije, planove, metode i čitav niz mjera kojima će se jačati svijest o potrebi zaštite prirode Republike Srpske. Donošenje Strategije zaštite prirode Republike Srpske, sa konkretnim mjerama za unapređenje stanja u oblasti zaštite prirode, predstavlja početni i izuzetno važan korak u sprovođenju strateških ciljeva.

Ova strategija je izraz nastojanja da se pobudi rastuća svijest o potrebi očuvanja i zaštiti prirode, kao bitnog dijela životne sredine Republike, pretvarajući je u cjelovit i dugoročan koncept razvoja. Polazna i nedvosmislena potreba zahtijeva da se stanje u oblasti zaštite prirode u Republici očuva i unaprijedi. Prirodna bogatstva i resursi trebaju se staviti u funkciju razvoja kroz dogradnju postojećeg sistema zaštite životne sredine. Moraju se ubrzati aktivnosti na pripremi i uvođenju adekvatnog sistema monitoringa prirode, te kreiranju indikatora za praćenje stanja prirode i životne sredine, kroz uspostavu mreže zaštićenih područja u skladu sa programom NATURA 2000. Mora se jačati institucionalni okvir za realizaciju mjera zaštite prirode, kao i drugih mjera u skladu sa evropskim standardima. Posebno su važni izazovi koje postavljaju dva ključna strateška cilja: prilagođavanje konceptu održivog razvoja i pridruživanje i pristupanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji.

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji navedeni izazovi postaju sve bliži, uslovljeniji i konkretniji. Cilj ove strategije je promovisanje integralnog pristupa u očuvanju, unapređenju i korišćenju prostora Republike Srpske, u skladu sa raspoloživim prirodnim kapacitetima. Strategiju zaštite prirode usvojila je Narodna skupština Republike Srpske u junu 2011. godine.

Registar zaštićenih prirodnih dobara

Zaštićena prirodna dobra upisuju se u Registar zaštićenih prirodnih dobara koji vodi Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa, prema odredbama člana 74. Zakona o zaštiti prirode. Upis zaštićenih prirodnih dobara i brisanje iz Registra vrši se na osnovu Akta o zaštiti, akta o prestanku važenja Akta o zaštiti i akta o prethodnoj zaštiti donesenim u skladu sa ovim zakonom. Podaci iz Registra su javni. Zaštićena prirodna dobra su: zaštićena područja, zaštićene vrste i zaštićeni minerali i fosili.

ZAŠTIĆENA PODRUČJA

Zaštićena područja prema nacionalnim propisima

U skladu sa aktuelnim zakonodavstvom, površina pod zaštitom iznosi 21.657,03 hektara što je procentualni udio od 0,9% teritorije Republike Srpske. Zaštićeno je 18 područja: 2 rezervata prirode (kategorija Ia), 2 nacionalna parka (kategorija II), 12 spomenika prirode (kategorija III) i dva područja sa održivim korišćenjem prirodnih resursa* (kategorija VI); područja u kategoriji VI: zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa mogu se štititi kao park šume i objekti oblikovane prirode prema odredbama važećeg Zakona o zaštiti prirode (Službeni glasnik RS br. 20/14) akte o zaštiti spomenika prirode i zaštićena područja za održivo korišćenje prirodnih resursa može donijeti Skupština jedinice lokalne samouprave, pa se, shodno tome i akt o zaštiti objavljuje u Službenom glasniku jedinice lokalne samouprave; opština Sokolac je opština u sastavu Grada Istočno Sarajevo, tako da se akt o zaštiti objavljuje u glasilu Grada Istočno Sarajevo.

Međunarodno proglašena zaštićena područja

Republika Srpska ima izdvojena 3 područja na osnovu međunarodnih sporazuma, konvencija i članstva u međunarodnim institucijama. Dva područja su članovi međunarodne EUROPARC federacije i jedno Ramsarsko područje.

Kategorizacija zaštićenih prirodnih područja

U zavisnosti od svojih prirodnih i teritorijalnih karakteristika postoji više vrsta zaštićenih područja koja se razlikuju po vidu (režimu) zaštite koji se u njima sprovodi. Takođe, u mnogim državama su prisutne različite kategorizacije režima zaštićenih područja. Prema IUCN-u, koji je najrelevantnija međunarodna organizacija za zaštitu prirode, postoji šest, odnosno sedam kategorija zaštićenih područja, obzirom da se prva kategorija dijeli na dvije kategorije.

- Ia kategorija: strogi prirodni rezervat - predodređena samo za naučna istraživanja i/ili praćenje prirode; Područje koje posjeduje neke izvanredne ili reprezentativne ekosisteme, geološke ili fiziološke karakteristike i/ili vrste dostupno preventivno za naučna istraživanja i/ili ekološki monitoring.
- Ib kategorija: zona divljine – namjenjen uglavnom za zaštitu divljine; Velika zona neprominjenog ili neznatno promijenjenog kopna (i/ili mora), koja zadržava svoja prirodna obilježja i uticaj, bez permanentne ili značajne habitacije, kojom se upravlja na način koji omogućava očuvanje njenih prirodnih uslova.
- II kategorija: nacionalni park – zaštićeno područje određeno za zaštitu ekosistema i rekreaciju; Prirodna površina kopna (i/ili mora) namjenjena za a) zaštitu ekološkog integriteta jednog ili više ekosistema za sadašenje i buduće generacije, b) isključenje eksploatacije ili radnji koje nisu u skladu sa namjenom svrhe zone i c) pružanje osnova za duhovne, naučne, obrazovne, rekreacijske i posjetiteljske mogućnosti, pri čemu one moraju biti ekološki i kulturološki kompatibilne.
- III kategorija: spomenik prirode – zaštićeno područje za konzervaciju specifičnih prirodnih pojava; Površina koja sadrži jedan ili više specifičnih prirodnih (i/ili kulturnih) odlika

koje su od izuzetnog značaja uslijed nasljeđene rijetkosti, reprezentativnosti ili estetskih kvaliteta ili kulturnog značaja.

- IV kategorija: habitat (zona upravljanja staništima / vrstama) – zaštićeno područje određeno samo za konzervaciju i intervencije u upravljanju područjem; Površina kopna (i/ili mora) koja je predmet aktivne intervencije u svrhu upravljanja kako bi se osiguralo održanje staništa i/ili kako bi se ispunili zahtjevi određenih vrsta.

- V kategorija: zaštićeni pejzaž (morsko područje) – zaštićena područja karakteristična po prirodnoj ljepoti namjenjena konzervaciji i rekreaciji (zaštićeni krajolik, park šuma, park prirode, regionalni park i memorijalno područje); Površina kopna, sa obalom i morem gdje je to podesno, gdje su interakcije ljudi i prirode u toku vremena stvorile zonu izraženog karaktera sa značajnim estetskim, ekološkim (i/ili kulturnim) vrijednostima, i često sa visokim biodiverzitetom. Očuvanje integriteta ovih tradicionalnih interakcija je od vitalnog značaja za očuvanje, održavanje i evoluciju jedne ovakve zone.

- VI kategorija: zaštićeno područje prirodnih resursa – zaštićeno područje namjenjeno uglavnom za održivo upravljanje prirodnim resursima (npr. gazdovanje resursima zaštićenog područja); Zona koja dominantno sadrži nemodifikovane prirodne sisteme, čijim se upravljanjem osigurava dugoročna zaštita i održanje biodiverziteta, omogućavajući u isto vrijeme održivi protok prirodnih proizvoda i usluga kako bi se zadovoljile i potrebe lokalne zajednice.

Crvena lista ugroženih vrsta

Crvena lista ugroženih vrsta Svjetske unije za zaštitu prirode IUCN-a predstavlja globalni prikaz statusa ugroženosti biljnih i životinjskih vrsta. Crvena lista je indikator biološke raznolikosti i trenutno predstavlja najveću bazu podataka takvog tipa. Ona ukazuje na smanjenje biološke raznolikosti, probleme u zaštiti i na vrste kojima su potrebni programi zaštite. Program Crvene liste (Red List Programme) ima za cilj identifikaciju vrsta kojima je zaštita najneophodnija, kao i da ocjeni globalni indeks narušenosti biodiverziteta. Većina država se povodi prema podacima liste te na osnovu godišnjih izvještaja rade prioritete u lokalnim programima zaštite ugroženih vrsta. Takođe, vrši se kreiranje lokalnih lista prema kojima se vrši nadopuna Crvene liste. Prema objavljenoj Crvenoj listi za 2008. godinu, ugroženo je 16.306 životinjskih vrsta, a od 2006. taj broj se povećao za 188 novih ugroženih životinjskih vrsta. Na listi je i 785 životinjskih vrsta koje su izumrle, dok dodatnih 65 vrsta više ne postoji u prirodi, nego se uzgajaju u zatočeništvu, negdje radi očuvanja vrste, a drugdje radi njihovog krzna, mesa i slično, nažalost lista se svake godine znatno uvećava.

Crvena lista IUCN-a funkcioniše po sljedećim principima:

- mora biti dostupna svima;
- proces procjene statusa ugroženosti treba da bude čist i jasan;
- spisak vrsta na listi mora biti određen na osnovu kriterijuma i kategorija koje treba da budu podložne promjenama kada je to potrebno;
- mora da postoji u elektronskoj verziji;
- na svakih 5 godina izdaje se nova verzija crvene liste;
- informacije na mreži treba da budu interaktivne.

U razvijenom svijetu se uveliko primjenjuje kriterij po kome se civilizacijska zrelost jednog naroda, između ostalog, mjeri i njegovim odnosom prema prirodnoj i kulturno-istorijskoj baštini. Sve zemlje EU su donijele zakonske mjere za zaštitu određenih lokacija koje su značajne za konzervaciju prirode kao „zaštićena područja“. Zaštićena područja predstavljaju ključni instrument prilikom zaštite zona sa značajnim i/ili ugroženim biodiverzitetom i prirodnom baštinom. Prema Svjetskoj organizaciji za zaštitu prirode (The World Conservation Union - IUCN) zaštićeno područje se definiše kao: „Područje kopna i/ili mora koje je posebno posvećeno zaštiti i održavanju biološke raznolikosti, kao i prirodnih i sa njima povezanih kulturnih resursa, a kojim se upravlja putem zakonskih ili drugih efektivnih mjera“.

Crvena knjiga i crvena lista

Jedan od prvih i osnovnih koraka u zaštiti vrsta je da se utvrde obim i uzroci ugrožavanja vrsta u određenim geografskim područjima. Za ove svrhe, koriste se Crvene knjige i Crvene liste. Crvena lista predstavlja spisak ugroženih vrsta raspoređenih po kategorijama ugroženosti koju Uredbom donosi Vlada Republike Srpske, na prijedlog Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju a po pribavljenom mišljenju nadležnih ministarstava i Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa, u skladu sa članom 67. Zakona o zaštiti prirode ("Službeni glasnik RS" br. 20/14). Nakon izrade Crvene liste pristupa se izradi Crvene knjige. Crvena knjiga sadrži detaljnije podatke o osnovnim karakteristikama vrste, o stepenu njene ugroženosti, faktorima ugrožavanja, kao i prijedlogom mjera za zaštitu same vrste. Izrada Crvenih knjiga je proces kojim se, po potrebi, reviduju kategorije ugroženosti iz Crvenih lista, u skladu sa novim podacima. Pored podataka o ugroženim vrstama, Crvene knjige sadrže i tekstualni dio sa opisom vrste, njenom rasprostranjenosti i ekološkim karakteristikama te listom uzroka ugroženosti i predloženih mjera očuvanja. Navodi se i postojeća zakonska zaštita za svaku vrstu, uz propratnu fotografiju i kartu rasprostranjenosti. Dakle, Crvene knjige služe za prepoznavanje ugroženih vrsta, određivanje stepena i uzroka ugroženosti i određivanje mjera za njihovo očuvanje. Na osnovu podataka iz Crvenih knjiga, za divlje vrste i podvrste koje su izdvojene kao ugrožene ili rijetke, određuje se zaštita, u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti prirode. Vrste se mogu zaštititi kao strogo zaštićene vrste i zaštićene vrste.

U Republici Srpskoj do sada postoje Crvene liste za 7 taksonomskih grupa, a nije urađena nijedna Crvena knjiga. Vlada Republike Srpske 2012. godine donijela je Uredbu o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ br. 124/12). Crvenu listu čini skup ugroženih vrsta flore i faune u Republici Srpskoj, a čine je ove liste: lista vaskularne flore, lista ptica, lista riba, lista sisara, lista vodozemaca, lista gmizavaca i lista potcarstva metazoa. Svaka lista sadrži sljedeće podatke: naučno ime (latinski naziv), sinonim koji je u upotrebi, naziv vrste na srpskom jeziku i porodicu. Na Crvenoj listi nalazi se 818 vrsta vaskularne flore, 304 vrste ptica, 48 vrsta riba, 57 vrsta sisara, 20 vrsta vodozemaca, 25 vrsta gmizavaca dok je na listi potcarstva Metazoa najbrojnija klasa Insecta sa 273 vrste.

Projekat: "Taksonomska i geografska procjena vrsta u cilju pripreme Crvene liste flore i faune Republike Srpske"

Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske rezultat je projekta "Taksonomska i geografska procjena vrsta u cilju pripreme Crvene liste flore i faune Republike Srpske"

realizovanog tokom 2011. i 2012. godine. Projekat je za klijenta, Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske, proveo konzorcijum koji su činili: Zavod za zaštitu prirode Srbije, Institut za građevinarstvo "IG" d.o.o. Banja Luka i Fakultet za primijenjenu ekologiju "Futura" Beograd. Zadatak projekta je izrada GIS baze podataka potencijalno ugroženih, prvenstveno biljnih vrsta te osnovnih vrsta životinja, na osnovu dostupnih aktuelnih podataka. Osnovni cilj projekta je prikaz o rasprostranjenosti potencijalno ugroženih vrsta u Republici Srpskoj, što će biti osnov za utvrđivanje omjera raspodjele vrsta na nivou države, u odnosu na njihovu rasprostranjenost u postojećim i potencijalno zaštićenim područjima. GIS baza podataka će služiti kao polazna tačka za sva buduća istraživanja vezana za zaštićene vrste i staništa.

ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA U ZAŠTITI PRIRODE

Opšta situacija u Bosni i Hercegovini je ogledalo stanja u oblasti zaštite prirode. Nepoštovanje osnovnih zakonskih normi i neplanski razvoj doveli su do velikih devastacija okoliša, a time i visokovrijednih prirodnih područja. Stoga zadatak nevladinih organizacija (NVO) nije nimalo lagan. Stalno potiskivanje okolinskih tema iz pažnje javnosti a u korist drugih „važnijih“ problema dovela je do još nemarnijeg odnosa prema prirodi. Logično je da inicijative i ideje o aktivnostima zaštite prirode, pored zvaničnih institucija, moraju dolaziti i od strane NVO-a i lokalne zajednice. Međutim, lokalna zajednica često ne prepoznaje prednosti i šanse koje se ukazuju prilikom zaštite određenih područja i vrsta. Čak naprotiv, te aktivnosti se u startu odbacuju sa često neopravdanim razlozima koji su očigledno plod neinformiranosti i neznanja. To svakako koči zakonske procedure zaštite područja koje se trenutno provode od strane resornih entitetskih i kantonalnih ministarstava.

Dakle, ekološke organizacije (i one ostale svakako) su te koje trebaju povući osnovne inicijalne poteze prilikom zaštite prirode. Važan zadatak za NVO-e je da vrše posredovanje u konfliktu interesa. Lokalna zajednica plaši se zabrana usljed proglašenja zaštićenih područja (zabrana ispaše, sječe, lova...). NVO se mora staviti u i funkciju zaštite prirode, ali i štititi lokalne interese. To će se postići aktivnim učešćem u određivanju granica zaštićenih područja, zatim određivanju zona sa različitim režimima zaštite: od strogo zaštićenih centralnih zona do periferija sa manjim stepenom zaštite i razvojnim šansama za lokalno stanovništvo. Prije svega zadatak nevladinih organizacija je da svojim aktivnostima stvore poželjnu klimu u javnosti koja će rezultirati pokretanjem zakonske procedure o zaštiti područja.

Istraživanje:

Prije svega potrebno je znati zašto se neki prostor zaštićuje, koje su njegove prirodne vrijednosti te da li je taj lokalitet ugrožen. Prikupljanjem dokumentacije i istraživanjem određenog lokaliteta pokušava se odgovoriti na ta pitanja. Ovaj posao podrazumijeva određene studije i istraživanja priznatih eksperata iz oblasti zaštite prirode. Često se ovi podaci mogu naći u arhivama institucija (opština, zavod za zaštitu prirodnog naslijeđa, i sl.) i fakultetima. Naravno, ukoliko podaci uopšte ne postoje, odnosno ukoliko istraživanja nisu nikada vršena potrebno je uraditi nova.

Dozvole za istraživanja:

Stupanjem na snagu Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik Republike Srpske“, 20/14), Zavod je započeo sa postupkom izdavanja dozvola za istraživanja i prikupljanjem podataka nastalih kao rezultat istraživanja u prirodi. Prema odredbama ovog Zakona, svi istraživači (fizička i pravna lica) dužni su pribaviti dozvolu za istraživanje (član 91.*).

Tokom višegodišnjeg terenskog rada bili smo svjedoci brojnih radnji koje su nerijetko podrazumijevale narušavanje prirodnih vrijednosti, prekomjerno uzorkovanje jedinki bioloških vrsta i devastaciju njihovih staništa, oštećivanje i iznošenje pećinskog nakita, nelegalni prekogranični transport, prometovanje i sl. Sa druge strane, uspostavili smo funkcionalnu saradnju sa brojnim istraživačima i naučnim radnicima koji su vršili istraživanja na teritoriji Republike Srpske, ne narušavajući povoljno stanje prirode. Podaci i informacije o istraživanjima, kao i dobijeni rezultati su dragocjeni za očuvanje i zaštitu prirode Republike Srpske.

Cilj izdavanja dozvola i prikupljanja podataka je sređivanje stanja u oblasti zaštite prirode i uspostavljanje jedinstvene baze podataka koja će služiti nadležnim institucijama, naučno-stručnim i obrazovnim ustanovama, kao i nevladinim organizacijama i istraživačima koji se bave proučavanjem i zaštitom prirode i njenih elemenata.

Određivanje i proglašenje područja zaštićenim:

Zavisno o tome o kojem stepenu zaštite se radi tako prijedlog za proglašenje daje resorno entitetsko ministarstvo ili pak kantonalno ministarstvo (ukoliko se radi o području u FBiH). Ako je u pitanju stepen zaštite prva dva tipa (zaštićeno prirodno područje i nacionalni park) onda prijedlog daje entitetsko ministarstvo, a ukoliko se radi od trećem i četvrtom tipu (spomenik prirode i zaštićeni pejzaž) onda prijedlog daju opštine ili kantonalno ministarstvo. U RS-u sve prijedloge daje entitetsko ministarstvo. Nadležni organi dužni su obavjestiti vlasnika ili korisnika prostora o pokretanju postupka za proglašenje područja zaštićenim. Potrebno je napomenuti da u ovom koraku prestaje nadležnost nevladine organizacije te da postizanje ovog koraka predstavlja dobro urađen inicijalni posao istraživanja.

Izrada primarne studije o zaštiti i kategorizacija područja:

Nadležno ministarstvo raspisuje konkurs za izradu Studije o zaštiti, odnosno primarne studije koja treba da sadrži:

- prirodne vrijednosti područja;
- procjenu kategorije (prema važećim zakonima);
- granice i zone područja;

Donošenje Odluke o proglašenju:

Entitetski parlamenti (ili kantonalne skupštine) donose poseban zakon o određenom stepenu zaštićenog područja a odluka sadrži:

- opšte odredbe;
- granice obuhvata;
- mjere zaštite;
- aktivnosti u zaštićenom području;
- nadzor i kaznene odredbe;
- prelazne i završne odredbe;

Izrada plana upravljanja zaštićenim područjem:

Konkurs za izradu plana upravljanja raspisuje i sprovodi resorno ministarstvo (entitetsko ili kantonalno), a donosi vlada (entiteta ili kantona). Sadržaj i način izrade Plana upravljanja zaštićenim područjima se uređuje pravilnikom. Osnovni cilj Plana upravljanja je utvrđivanje uslova, rješenja, načina i postupaka za uspostavu dugoročnog sistema zaštite biološke raznolikosti, vrijednosti pejzaža i sistema upravljanja zaštićenim područjem na načelima održivog korištenja prirodnih, kulturnih i drugih dobara.

Određivanje upravljača zaštićenog područja

Plan upravljanja bi trebao da sadrži i strukturu budućeg upravljača. Ukoliko se formira novo preduzeće (od strane vlade) posebnim zakonom se definišu naziv, struktura i djelatnosti budućeg upravljača. Zajedno sa izradom planske dokumentacije (prostorni plan posebnog područja) ovo bi bio završetak propisane procedure za uspostavljanje zaštite određenog područja.

Istorijat zaštite

U periodu od 2. svjetskog rata do posljednjih ratnih dešavanja, zaštićena područja prirode su proglašavana na osnovu više zakonskih akata. To su: Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti (Službeni list NR BiH br 19/1947), Zakon o zaštiti prirode (Službeni list SR BiH br 4/1965), Zakon o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa (Službeni list SR BiH br. 20/1985 i 12/1987) kao i zakoni o proglašenju Sutjeske i Kozare nacionalnim parkom. Rješenja o zaštiti područja prirode donosio je Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti iz Sarajeva (kasnije Zavod za zaštitu spomenika kulture BiH), dok je zakone o proglašenju Sutjeske i Kozare nacionalnim parkovima donijela Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Ovim aktima zaštićeno je 30 750 hektara, što iznosi 0,6% teritorije Bosne i Hercegovine. Zaštićeno je 5 strogih prirodnih rezervata, 3 prirodna rezervata sa upravljanjem, 2 nacionalna parka, 14 specijalnih rezervata, 16 rezervata prirodnih predjela i više od 100 spomenika prirode i memorijalnih spomenika prirode. Zaštićeno je i 7 pojedinačnih biljnih vrsta i 258 pojedinačnih životinjskih vrsta, pretežno ptica. Od toga, na teritoriji koju danas čini Republika Srpska zaštićena su 3 stroga prirodna rezervata, 2 prirodna rezervata sa upravljanjem, 2 nacionalna parka, 5 specijalnih rezervata, 4 rezervata prirodnih predjela i preko 80 spomenika prirode i memorijalnih spomenika prirode.

Prostorni plan

Prema Prostornom planu do 2015. godine procenat teritorije Republike Srpske koji bi trebalo da se nalazi pod određenim režimom zaštite iznosi oko 16,5 % od ukupne teritorije, što je zadovoljavajuće plansko rješenje. Predviđeno je da se zaštiti: 9 nacionalnih parkova, 14 regionalnih parkova (parkova prirode), 102 rekreacionih, kulturnih, naučnih, pejzažnih i drugih zaštićenih predjela, 10 prirodnih rezervata i 13 memorijalnih parkova i spomenika. Treba napomenuti da je izrada PP-a prethodila "novom" Zakonu o zaštiti prirode-prečišćeni tekst (Službeni glasnik Republike Srpske br.113/08) tako da su kategorije zaštićenih područja definisane na osnovu "starih" zakonskih akata.

Međunarodna zaštita

Područja prirode mogu biti zaštićena i na međunarodnom nivou, na osnovu međunarodnih sporazuma, konvencija i članstva u međunarodnim institucijama. Međunarodnu zaštitu mogu imati, pored zaštićenih područja po domaćem zakonodavstvu i ona područja koja nemaju status zaštićenog područja prema Zakonu o zaštiti prirode. Takav je slučaj sa močvarnim kompleksom Bardača koja se nalazi na teritoriji opštine Srbac.

Geonasljeđe

U geološkoj građi Republike Srpske učestvuju dijelovi krupnih geotektonskih cjelina - Dinarida, Vardarske zone i oboda Panonskog basena, zahvaljujući čemu je prisutna geološka raznovrsnost koja se iskazuje geo-procesima, pojavama i oblicima. Među njima se pojedini izdvajaju kao fosilonosni, rijetke pojave ili forme zbog čega ih dosadašnji istraživači bilježili kao vrijedne, nesvjesni da su time dali doprinos i geonasljeđu, a ne samo geologiji. Geonasljeđe čine sve geološke, geomorfološke, pedološke i posebne arheološke vrijednosti nastale u toku formiranja litosfere, njenog morfološkog uobličavanja i međuzavisnosti prirode i ljudskih kultura, koje zbog izuzetnog naučnog i kulturnog značaja, kao dio jedinstvenog geo-nasljeđa Evrope, odnosno svijeta, moraju biti posebna briga svih društvenih faktora. (Deklaracija o geonasljeđu, 1995.)

BIODIVERZITET

Biodiverzitet, prema najšire prihvaćenoj definiciji, označava sveukupnost gena, vrsta, ekosistema i predjela na Zemlji.

Razlozi zaštite biodiverziteta:

- ✓ fundamentalni - biodiverzitet kao fenomen uključuje raznovrsnost ekoloških interakcija, koje su se u dugogodišnjoj evoluciji uspostavljale između različitih organskih vrsta i koje u stvari čine osnovu postojanja, složenosti, stabilnosti, i funkcionisanja svakog pojedinačnog ekosistema, bioma, odnosno biosfere u cjelini. Bez biodiverziteta nema biogeohemijskih ciklusa.
- ✓ aplikativni razlozi - treba prepoznati u činjenici da je cjelokupna evolucija organske vrste Homo sapiens, a samim tim i ljudske civilizacije u cjelini, kako u prošlosti, sadašnjosti, tako i u budućnosti vezana za korišćenje širokog spektra bioloških resursa. Geni, vrste i

ekosistemi koji imaju aktuelnu ili potencijalnu vrednost za čovjeka predstavljaju fizičke manifestacije globalnog biodiverziteta, odnosno biološke resurse.

- ✓ naučni razlozi - Odgovor naučnika na pitanje: "Koliko može biti maksimalno vrsta, odnosno njihovih populacija u ekosistemu?" i "Koji faktori određuju različite stepene raznovrsnosti u konkretnim ekosistemima?" imaju ogroman značaj obzirom na sve veću ugroženost prirodnih ekosistema. Poznavanje biodiverziteta je temelj zaštite ekosistema u što izvornijem obliku. Osim toga, svaka organska vrsta predstavlja stvarni ili potencijalni objekat za različita naučna istraživanja u biologiji. Globalna strategija očuvanja biodiverziteta temelji se na pojedinačnim naučnim istraživanjima.
- ✓ estetski i kulturni razlozi - Visok diverzitet ne znači samo veći broj posebnosti, već ujedno kompleksniji nivo ekološkog sklada među tolikim različitostima, ostvaren kroz dinamične procese evolucije. Vrhovna, vječna i trajna težnja ljudskog duha usmjerena je ka opštem i jedinstvenom, uzvišenom skladu zato i kod ljudi bez ekološkog obrazovanja već postoji urođen, instinktivno pozitivan odnos prema raznovrsnosti živog svijeta. Sveukupna raznolikost posebnosti kao oličenje harmonije stvaralaštva prirode predstavlja neophodan podsticajni estetski i etički kvalitet života. Slogan "raznovrsno je lijepo" je stoga lako prihvatljiv na svim tačkama zemljine kugle, u svim kulturama i civilizacijama.

Osnovni razlozi gubitka biodiverziteta i iščezavanja vrsta

Naučnici su "skovali" akronim HIPPO da bi istakli 5 osnovnih uzroka gubitka diverziteta i iščezavanja vrsta:

- Habitat alteration (promjene staništa),
- Invasive species (invazivne vrste),
- Pollution (zagađivanje),
- Population growth of human (demografski rast stanovništva),
- Overexploitation (pretjerana eksploatacija).

Zaštita biodiverziteta u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini

Ekološka heterogenost prostora Bosne i Hercegovine, geomorfološka i hidrološka raznolikost, specifična geološka prošlost te raznolikost ekoklime usloveli su i posebno bogat živi svijet. Flora, fauna i fungia Bosne i Hercegovine ubrajaju se u najraznolikije u čitavoj Evropi, a visok stepen endemičnosti daje im značaj na nivou globalnog biodiverziteta. Na geografski malom prostoru postoje višerazvojna endemska središta u kojima se i danas odvijaju procesi nastajanja novih vrsta. Specifičnost predstavljaju brojni kanjoni i klisure rijeka, dok se ispod najviših vrhova planina, u području cirkova, nalaze središta razvoja glacijalne flore i faune. Preko 450 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, karakterišu se određenim stepenom endemičnosti, što floru Bosne i Hercegovine čini jednom od posebnih i jedinstvenih u Evropi. Izražen diverzitet kukaca, predstavnika ihtiofaune i sisara čini faunu BiH prepoznatljivom u evropskim razmjerama, a prema nekim grupama (pećinski organizmi i ribe u kraškim ponornicama) posebnim i za čitav svijet. Prema Zakonu o zaštiti prirode biološka raznovrsnost uključuje raznovrsnost unutar vrsta, između vrsta, životnih zajednica i ekosistema.

Postupak proglašenja zaštićenih područja

Proglašavanje zaštićenih područja regulisano je Zakonom o zaštiti prirode. U zavisnosti od kategorije, zaštićena područja proglašavaju Narodna skupština Republike Srpske, Vlada Republike Srpske ili Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju.

Postupak za proglašenje područja zaštićenim pokreće Ministar nadležan za zaštitu životne sredine na osnovu zahtjeva za proglašenje ili tokom trajanja prethodne zaštite. Ministar upućuje Vladi Republike Srpske prijedlog za zaštitu zasnovan na stručnoj osnovi - Studiji zaštite i analize svih dostupnih podataka, kriterijuma i ciljeva za proglašenje i upravljanje zaštićenim područjima.

Ministarstvo nadležno za zaštitu životne sredine priprema prijedlog akta o proglašavanju zaštićenog područja i obavještava javnost stavljajući na javni uvid Prijedlog akta o proglašavanju i Studiju sa kartografskom dokumentacijom.

Akt Vlade o proglašavanju zaštićenog područja objavljuje se u "Službenom glasniku Republike Srpske" i dostavlja se:

- a) nadležnom sudu radi zabilježbe u zemljišnim knjigama,
- b) Republičkoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove,
- v) upravljaču zaštićenog područja, i
- g) Zavodu, radi upisa u Registar zaštićenih prirodnih dobara.

Zaštita vrsta

Članom 22. definisana je zaštita divljih životinja i biljaka za svaku pojedinu vrstu. Divlje vrste i podvrste koje su ugrožene ili rijetke, zaštićuju se kao strogo zaštićene vrste, zaštićene vrste i zaštićene zavičajno odomaćene vrste.

Kao strogo zaštićena vrsta, odnosno podvrsta može se utvrditi:

a	divlja vrsta kojoj prijete izumiranje na području Republike Srpske
b	usko rasprostranjeni endem
v	divlja vrsta zaštićena na osnovu međunarodnog ugovora čiji je potpisnik Bosna i Hercegovina

Kao zaštićena vrsta može se utvrditi:

a	zavičajna divlja vrsta koja je osjetljiva ili rijetka, i ne prijete joj izumiranje na području Republike Srpske
b	divlja vrsta koja nije ugrožena, ali ju je radi njenog izgleda lako moguće zamijeniti s ugroženom divljom vrstom

v	međunarodno značajna i zaštićena divlja vrsta, prema važećem međunarodnom sporazumu čiji je Bosna i Hercegovina potpisnica
---	--

Zaštićenom zavičajnom odomaćenom vrstom može se utvrditi ona ugrožena baštinjena sorta biljaka, odnosno rasa životinja koja se razvila kao posljedica tradicionalnog uzgoja i čini dio prirodne baštine Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine. Osnova za zaštitu vrsta su Crvena knjiga i Crvena lista.

Zaštićene su i vrste "koje su od interesa za Zajednicu - mreža NATURA 2000" odnosno one vrste koje se nalaze na teritoriji Republike Srpske a spomenute su u Direktivi Evropske unije o staništima kao „vrste koje su od interesa za Zajednicu” ili u Direktivi Evropske unije o pticama u Aneksu I (uključujući one vrste iz Crvene knjige).

Zaštita staništa

Stanište je kopneno ili vodeno područje koje se razlikuje po geografskim, abiotičkim i biotičkim karakteristikama, bez obzira da li je u potpunosti prirodno ili približno-prirodno, koje sadrži odgovarajuće uslove za život određenog organizma, njegove populacije ili zajednice organizama unutar prirodnog sistema gdje postoje svi ekološki uslovi neophodni za njihov razvoj, opstanak i razmnožavanje;

Očuvanje biološke raznovrsnosti, zaštita, održavanje ili obnavljanje prirodnih staništa divljih biljnih i životinjskih vrsta ostvaruje se preduzimanjem ekonomskih, društvenih i kulturnih mjera, kao i proglašavanjem i upravljanjem zaštićenim područjima i uključivanjem u evropsku ekološku mrežu. Vrste prirodnih staništa "koje su od interesa za Zajednicu - mreža NATURA 2000" su prirodna staništa na teritoriji Republike Srpske koja su navedena u Direktivi Evropske unije o staništima.

Pokretanje Inicijative za proglašenje zaštićenog područja "Drinica"

U skladu sa članom 61. stav 1., a u vezi sa članom 11. stav 1. tačka ž) Zakona o zaštiti prirode, dostavljamo Inicijativu za proglašenje zaštićenog područja "Drinica".

Na osnovu "Dokumenta Izmjene i dopune Prostornog plana Republike Srpske" kojim su identifikovana područja koja zavređuju pažnju i koja treba da budu predmet istraživanja kako bi se utvrdile vrijednosti zbog kojih treba da se stave pod zaštitu, te kategoriju prirodnog dobra u predloženim ili novim granicama i u tabeli 5 tog dokumenta, dat je popis takvih područja, te je pod rednim brojem 98 navedeno područje "Sava-Drina" sa predloženom kategorijom Parka prirode, što nam daje osnovu i motivaciju da kao Ekološko uruženje Eko Put pokrenemo Inicijativu.

Uvažavajući stručno mišljenje Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa, smatramo da navedeni lokalitet mora imati status zaštićenog područja, jer "Drinica" kao dio starog drinskog toka gdje se formiralo barsko - močvarno područje i vlažno stanište i

predstavlja visoku prirodnu vrijednost koja prema svojim hidrogeološkim, pejzažnim i biološkim karakteristikama ispunjava uslove za proglašenje zaštićenog područja.

Zbog toga podnosimo Inicijativu za proglašenje zaštićenog područja i predlažemo da nadležni organ donese Akt o proglašenju zaštićenog područja "Drinica"

Obrazloženje i osnova za pokretanje Inicijative za pokretanje postupka uspostavljanja zaštićenog područja u barskom sistemu starog drinskog toka rijeke Drine; pod nazivom "Drinica" u donjem toku i ušću Drine u Savu na području uz Eko-vizitor centar "Jezera" i okolnih bara uz tok Drinice.

Analiza potreba i izazova-pozadina Inicijative

Područje koje obuhvata Grad Bijeljina, smješteno u Sembersku ravnicu između dvije velike rijeke Save i Drine je uslijed ubrzanog razvoja u poljoprivrednom i industrijskom smislu kao i prekomjernoj eksploataciji prirodnih resursa, šljunka i pijeska, na neki način postalo područje koje je izgubilo svoj prirodni ekosistem, a formiralo novi, sa velikim brojem vještačkih jezera i bara, koja su postala barski ekosistem za sebe u slivu starog drinskog toka tzv Drinica i njenih bara Starača sa aktivnih nekoliko prirodnih drinskih izvora. Formiralo se zanimljivo područje bogato brojnim vrstama flore i faune, pogodno za naučna istraživanja ali i za razvoj eko turizma.

Ekološko udruženje Eko Put je prepoznalo problem degradacije prirodnog drinskog ekosistema ali i priliku koja je dobijena stvaranjem barskog sistema i bogatog biodiverziteta koji se tu formirao. Iz tog razloga pokrenuli smo kampanju 2016. godine za zaštitu prirodnog područja donjeg toka i ušća Drine u Savu, sa krajnjim ciljem uspostavljanja prekograničnog rezervata biosfere zbog specifičnosti ove dvije velike rijeke koje su istovremeno i državna granica sa susjednim zemljama. Kako je ovaj cilj bio postavljen visoko i da bi se ostvario potrebno je bilo početi realizovati kampanju sa strogo određenim specifičnim ciljevima unutar katastarske opštine Bijeljina. Naša kampanja kao takva za uspostavljanje zaštićenog područja u barskom sistemu starog drinskog toka prepoznata je i prihvaćena od strane Gradske uprave Bijeljina kao i od strane Republičkog zavoda za historijsko, kulturno i prirodno nasleđe Republike Srpske. Tokom poslednje 3 godine vršili smo analizu i istraživanje potrebe i mogućnosti formiranja zaštićenog područja koje bi bilo u skladu sa Ciljevima održivog razvoja lokalne zajednice.

Zbog potrebe proučavanja i zaštite prirodnog područja donjeg toka i ušća rijeke Drine formirali smo i osnovali Eko-Vizitor centar "Jezera" u decembru 2013. godine, tada samo Eko centar, koji se nalazi u neposrednoj blizini glavnog toka Drine a u sistemu drinskih bara starača i Drinice. Eko-Vizitor centar formiran je u saradnji sa Gradskom upravom Bijeljina 19.12.2013. godine, prostor veličine 2,5 hektara, neposredno uz baru Staraču i stari drinski tok sa ciljem da postane posjetilački centar za buduće zaštićeno područje. Tada je to bila stara divlja deponija otpada a danas je to uređeni prostor pogodan za namjene istraživanja, edukacije i razvoja ekoturizma. Tokom 6 godina od osnivanja centra urađeno je sledeće na podizanju svijesti o potrebi zaštite barskog sistema u donjem toku i ušću Drine i revitalizaciji devastiranih područja uslijed antropogenog uticaja čovjeka:

- 2014. do 2016. godina vršene su brojne volonterske akcije na uklanjanju otpada i revitalizaciji područja i započeti radovi na infrastrukturi a ove aktivnosti traju i do danas;
- 2016. godine pokrenuli smo kampanju za uspostavljanje zaštićenog područja u barskom sistemu starog drinskog toka Drinice-bare Starače u donjem toku i ušću rijeke Drine;
- 2018. godine započeli smo proces redefinisanja Eko centra „Jezera“ u budući vizitorski centar;
- 2019. godine organizovali smo prvi biološko istraživački kamp u saradnji sa Udruženjem studenata biologije a njima je bio deveti međunarodni kamp;
- 2020. godine organizovali smo 2 biološko istraživačka kampa u saradnji sa Udruženjem studenata biologije BiH u sklopu projekta "Korak po korak do cilja" koji se sprovodi u okviru EKO BiH projekta.
- Od 2014 do 2020. godine kroz bivšu divlju deponiju otpada a danas Eko-vizitor centar „Jezera“ prošlo je oko 10 000 posjetilaca.

Koraci ka uspostavljanju i proglašenju zaštićenog područja na osnovu zakonskih odredbi:

- Istraživanje – **MI SMO U OVOJ FAZI KAMPANJE;**
- Određivanje i proglašenje područja zaštićenim;
- Izrada primarne studije o zaštiti i kategorizacija područja;
- Donošenje Odluke o proglašenju;
- Izrada plana upravljanja zaštićenim područjem;
- Postavljanje upravljača zaštićenog područja.

Specifični ciljevi kampanje za uspostavljanje zaštićenog područja u barskom sistemu Drinice (starog toka rijeke Drine):

- Zaštita područja Drinice (Google Map) tj. Starača (katastar);
- Ekološko udruženje EKO PUT kao upravljač zaštićenog područja;
- Eko Vizitor Centar Jezera kao posjetilački centar zaštićenog područja.

Obrazloženje Inicijative – značaj barskih/močvarnih ekosistema:

Močvarno-barski kompleksi i Semberiji su centri biodiverziteta koji je nekad, prije isušivanja i izgradnje hidrotehničkih objekata (nasipi, kanali) u svrhu stvaranja poljoprivrednog zemljišta i odbrane od poplava, bio rasprostranjen duž plavne zone Save i donjih tokova njenih pritoka a naročito donjeg toka i ušća Drine u Savu. Danas su tipične vrste močvara i bara skoncentrisane na mala i većinom izolovana područja, što negativno utiče na njihovo preživljavanje i opstanak. Pored značaja za očuvanje rijetkih i ugroženih vrsta i njihovih staništa, močvare imaju i mnoge ekonomske vrijednosti.

Močvare i bare su rezervoari ugljenika na Zemlji. Neoštećene tresetne bare deponuju ugljenik, dok oštećene emituju gasove odgovorne za efekat staklene bašte. Kada se tresetne bare isuše ili

se koriste za drugu namjenu, ubrzo počinju da ispuštaju ugljenik u obliku gasova staklene bašte i tako doprinose globalnom zagrijavanju.

Močvarna područja uz rijeke predstavljaju prirodnu odbranu od poplava. Zbog poroznog tla i specifične vegetacije, ti kompleksi imaju veliku retencionu sposobnost, pa za vrijeme poplava primaju višak vode iz riječnog korita i tako usporavaju vodeni talas.

Pored toga, močvare predstavljaju prečistače vode, učestvuju u prirodnoj regulaciji klime i održavanju ravnoteže ekosistema. Uz sve to, ekonomski značaj močvara danas se ogleda u njihovoj sve većoj turističkoj vrijednosti. Pojedinačni predstavnici barske i močvarne flore i faune, kao i mikroorganizmi, takođe imaju ekološki i ekonomski značaj.

Fitoplankton čini osnovu lanaca ishrane u barama, te daje najveći doprinos u primarnoj produkciji na Zemlji uopšte. Faktori od kojih zavisi rast, količina i sastav fitoplanktona u vodenim akumulacijama su abiotički – svjetlost, temperatura, nutrijenti u vodi, te biotički – zooplankton. Alge, pored planktonskih zajednica u barama i močvarama, ulaze u sastav bentoskih zajednica i čine fitobentos. Zooplankton je primarni konzument fitoplanktona i reguliše njegovu brojnost, a i sam je hrana ribljoj mladi i drugim vrstama. Fauna dna (bentos), uz zooplankton, predstavlja osnovnu hranu zoofagnih vrsta riba, prvenstveno šarana, linjaka, deverike, babuške itd. Posebno značajne zajednice vodenih ekosistema močvarno-barskog kompleksa su organizmi makrozoobentsa. Oni predstavljaju važnu komponentu akvatičnih lanaca ishrane. Usitnjavaju organsku materiju (npr. listove koji potiču od primarne produkcije), a hrane se i raspadnutim dijelovima gljiva, mrtvih životinja i bakterija.

Asimilacijom tih materija, razlažući velike komade u manje, akvatični insekti stvaraju energiju i hranjive materije koje postaju dostupne drugim beskičmenjacima i kičmenjacima (npr. ribama, pticama). Larve vodenih insekata u svim stadijumima razvoja (zajedno sa ostalim organizmima faune dna) čine više od 90 odsto riblje hrane. Ribe se, pored njih, hrane i insektima koji padaju na površinu vode. Makrozoobentos je i pokazatelj produktivnosti vodenih ekosistema.

Osim navedenih uloga u ekosistemu, vodeni beskičmenjaci i mikroorganizmi (bakterije, alge) uspješno se koriste kao bioindikatori, odnosno pokazatelji promjena u životnoj sredini u prostoru i vremenu. Njihovo prisustvo, odsustvo i brojnost ukazuju na izvore i stepen zagađenja, ali i stepen samoprečišćavanja vodenih ekosistema. Pošto su blizu osnove lanaca ishrane, mogu biti vitalni agensi za unos polutanata u lance ishrane vodenih ekosistema. Koriste se za registrovanje zagađenja finim sedimentom i komunalnim otpadnim vodama, teškim metalima, temperaturnim zagađenjem, bakterijskim zagađenjem i sl.

Bare i močvare u kontinentalnom dijelu BiH, kao ekosistemi sa visokom organskom produkcijom, vjerovatno su među najvažnijim staništima za ptice močvarice. U njihovom okruženju opstaju rijetke i ugrožene vrste koje su životom vezane za stajaće i sporo tekuće vode i pripadajuće ekosisteme. Pored močvarica, močvare i bare pružaju utočište drugim grupama ptica. Velika većina naših vrsta vodozemaca opstaje zahvaljujući tim ekosistemima, a mnogima je to posljednje utočište.

Smjernice mudrog korištenja prirodnih resursa:

Funkcionisanje zaštićenog područja podrazumijeva i mudro korišćenje resursa, zasnovano na potrebi očuvanja uslova za opstanak prirodnih vrijednosti. U tom smislu potrebno je:

- Uređenje prostora za ekoturizam i rekreaciju i podsticanje razvoja ekoturističkih sadržaja kojima se obezbjeđuje korišćenje zaštićenog područja uz efikasnu zaštitu kulturnog i prirodnog nasljeđa;
- obezbjeđivanje prioriteta lokalnom stanovništvu u korišćenju prirodnih resursa u zaštićenom području;
- obezbjeđivanje saradnje svih korisnika u zaštićenom području;
- razvijanje svijesti kod lokalnog stanovništva o kulturnom i prirodnom nasljeđu, ali i ranjivosti biocenoloških karakteristika.

Sve što smo dosad, kao udruženje EKO PUT, radili sasvim je jasno i očigledno uloženo u ostvarivanje naše vizije. Prepoznali smo značaj zaštite biosfere ovog područja, pogotovo zbog rijetkih vrsta kao što su barska kornjača, ptice močvarice, brojne vrste insekata, zaštićenog i ugroženog močvarnog bilja, riba, vodozemaca, i ostalih biljnih i životinjskih vrsta čiji je opstanak postao ugrožen a koje se nalaze na Crvenoj listi rijetkih i ugroženih vrsta a evidentne su u barskom ekosistemu starog drinskog toka Drinice tj. Bara Starače. Smatramo da je najvažnije organizovati što više bioloških istraživanja, kako bi se naučno opisalo bogatstvo ovdašnje biosfere, ali i njena ugroženost sadašnjim statusom. Pismo Inicijative pišemo u sklopu realizovanja projekta "Korak po korak do cilja" kojeg sprovodi Ekološko udruženje Eko Put u saradnji sa Udruženjem studenata biologije BiH u okviru implementacije EKO BiH projekta finansiranog od strane Evropske unije.

U prilogu ovog obrazloženja Inicijative dostavljamo izvještaje o dva veća biološka istraživanja koja su organizovana u Eko-vizitor centru „JEZERA“ u saradnji sa Udruženjem studenata biologije BiH u 2019. godini i u 2020. godini a obuhvataju područje oko toka Drinice, Eko-vizitor centar i ka obali glavnog korita Drine.

Bogatstvo ugroženih biljnih i životinjskih vrsta donjeg toka i ušća rijeke Drine obavezuje nas na zaštitu i očuvanje ovog važnog i jedinstvenog barskog ekosistema.

Korištena literatura:

1. Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske
2. Republički zavod za kulturno istorijsko i prirodno nasleđe RS – objavljeni dokumenti i tekstovi vezani za zaštićena područja, <http://www.nasliedje.org/>
3. Zaštita prirodnog nasljeđa u Republici Srpskoj, Goran panic i Slobodan Nagradić, Banja Luka 2019. godine